

Dóka Krisztina

Az erdélyi táncfolklór Lajtha László írásaiban

A zenetudós Lajtha szemléletében, mely a népzene-t a népi kultúra egészében igyekezett kutatni, természetes módon kapott helyet a zenével szorosan összefüggő tánc-kultúra vizsgálata.¹ Lajtha egy, a népzene-kutatás módszertanának szentelt írásában a népi kultúra jelenségeinek komplex vizsgálatáról, a különböző területek egymással való összefüggéseinek szem előtt tartásáról a következőket olvashatjuk:

„...a néprajzban nincsenek különálló, egymástól független életet élő jelenségek. Egyetlen más egyébbel össze nem függő, kizárólagos és hermetikusan elzárt néprajzi jelenség nincsen. A közösségi élet minden megnyilvánulása nagy, egymásba fonódó összefüggése, teljes egysége a népkultúra.”²

Ennek szellemében fontosnak tartotta a zenei gyűjtés során a dallamokhoz kapcsolódó szokások, játékok, táncok lejegyzését is. Lajthát már korai gyűjtőútjain foglalkoztatták a táncok, illetve zenéjük, így az 1910-es és '20-as évek népzenei gyűjtéseiben is találunk tánc, illetve tánczenei vonatkozású anyagot, így például táncdallamot, vagy egy-egy, a támlapon feltüntetett táncra vonatkozó megjegyzést.³

Lajtha az 1928-as prágai népművészeti kongresszuson megtartott előadását már egészében a táncnak szenteli, illetve néhány gondolat erejéig a játékkal is foglalkozik.⁴ Előadásában általában beszél a magyar néptánc legfőbb vonásairól, mint az individuális jelleg és az improvizáció, e jellegzetességekkel összefüggésben említést tesz székely táncokról.

„A magyarságnál szóló nőitánc nincs. Vannak ellenben tisztára csak férfiaknak való táncok (pl. a székelytáncok), amelyek nem páros, hanem csoporttáncok. A csoportban azonban minden férfi egyénileg különböző figurákat lejt, úgy, hogy a tánc tulajdonképpen csak meg nem határozott számú csoportban eltáncolt szólótánc.”⁵

Prágában megtartott előadását követően Lajtha rendszeresen publikál néptánc témában. Az első nagy, a népi kultúra különböző területeit bemutató néprajzi kézikönyv, A magyarság néprajza 1937-ben megjelent negyedik kötetében Gönyey Sándorral együtt Lajtha írja a táncfejezetet.⁶ Míg Réthei Prikkel Marián 1924-es könyve, a magyar néptánc első kötetnyi összefoglalása elsősorban történeti anyagot mutat be, és kevésbé foglalkozik korának még élő paraszti tánc-kultúrájával, addig Gönyey és Lajtha a gyűjtött anyagból kiindulva a részletes szöveges lejegyzést készítik a különböző táncokról ily módon rögzítve a táncfolyamatokat.⁷ A szerzők az erdélyi táncokra a Katonatáncok, verbunkosok című fejezetben hivatkoznak. Megemlítik a kalotaszegi figurást, az aranyosszéki legényest és a sárvásári csürdögölőt (Kolozs vm.), ez utóbbinak részletes szöveges leírását is adják. A fejezet végén kecsetkisfaludi (Udvarhely vm.) táncokat bemutató fotókat is közölnek. Lajtha és Gönyey utalnak az egyes falvak, illetve vidékek férfítáncainak mozgásbeli, motivikai hasonlóságaira is.

„Fejlettebb egyes-verbunkosok élnek az Alföldön, Dunántúl, Tiszántúl és Erdélyben. A kalotaszegi 'figurás', az aranyosszéki 'legényes', a sárvásári 'csürdögölő' neveken ismert verbunkos-változatok inkább csak a lábvetések és a csapások cifrázásában térnek el a többitől.”⁸

Lajtha kisebb, táncsal kapcsolatos publikációi is tartalmaznak erdélyi vonatkozású megjegyzéseket, témánk szempontjából azonban ezeknél jóval jelentősebb a Népzenei Monográfiák sorozatban megjelent gyűjtések előszavainak és jegyzeteinek anyaga.⁹ A szépenyerűszentmártoni, a széki és a kőrispataki kötetek a gyűjtések idején még eleven erdélyi paraszti tánc kultúráról tudósítanak, helyenként egészen a 19. század végéig visszatekintenek. A monográfiák a vizsgált falvak, vidékek tánc kultúrájára vonatkozóan számos forrás értékű adatot és leírást tartalmaznak.

Különösen fontos felfedezéseket tesz Lajtha általában a tánc és zene, illetve a különböző tánc típusok és egy-egy dallam kapcsolatáról.¹⁰ Leírja, hogy másképpen játszanak a zenészek egy dallamot, attól függően, hogy énekhez, vagy tánchoz játsszák, valamint hogy ugyanazt a dallamot különböző táncok kíséretként is előadhatják. Emellett utal a táncdallamok táji elterjedtségére, a dallamok és táncok etnikai hovatartozásának problémájára. A Kőrispataki gyűjtés előszavában a dallam és tánc viszonyáról így ír:

„Előfordul, [...] hogy ugyanak a táncdarabnak más és más tánc-nevet adnak. Hasonló tempójú, ritmusú és jellegű dallamra többféle táncot járnak. A dallam és tánc viszonya körülbelül olyan, mint a dallam és szövegé. Kevés az olyan dallam, amelyre csak egyféle táncot tudnának.”¹¹

A terepmunka során Lajtha következetesen rögzíti a helyi zenei terminológiát, a különböző táncokhoz kapcsolódó dallamok neveit, illetve az adatközlők ezekhez fűzött magyarázatait. A kötetekben az egyes táncdallamok mellett a tánc készlet különböző darabjainak bemutatását is olvashatjuk, így az alkalomhoz kötött táncok közül a széki kötet részletes leírást közöl a menyasszonyfektető gyertyás táncról:

”Bálint György közlése szerint, amikor a menyasszonyt fel akarták már kontyolni, mert itt volt az ideje, táncba küldték. A nászasszony meg a násznagy ezalatt kimentek a pitarba gyertyát gyújtani. Násznagy s nászasszony egy-egy égő gyertyával a kezükben s még vagy 10-12 gyertyával visszamentek a vendégházba. Amikor a többi gyertyát szétosztották a vendég asszonyok között s meggyújtották őket, a vőfély elbúcsúztatta a menyasszony lányságát. Ezután csak az asszonyok, kezükben az égő gyertyákkal »kigyó-táncot« jártak, mialatt mindenki énekelt. [...] Úgy ügyeskedtek, hogy a menyasszonyt lassan-lassan az ajtó felé sodorták s végül a szobából kifutva, kilopták a menyasszonyt s vitték kontyolni a kontyoló szobába.”¹²

Lajtha helyenként a különböző táncok mozgásanyagáról, illetve szerkezetéről is leírást ad, például a széki kötetben a lassú magyar helyi változatáról.¹³ Kutatásai során a népzene komplex megközelítésének szellemében a dallamok és táncok szokáskontextusára vonatkozóan is gyűjt adatokat. Említést tesz a különböző táncalkalmakról, így bemutatja a névnapköszöntést¹⁴, a lakodalom különböző mozzanatait¹⁵, a „tánc házat”, valamint ír a tánc rendezésről.

„Széken egy-egy »társaság« valakitől, aki reászorul, kibérel a farsangi multság idejére egy szobát, melyet tánc háznak hívnak. Társaság alatt egy-egy összetartó falurész lakosságát kell érteni. Tánc ház van egy-egy »Szegen« több is. Felszeg, Forrószeg, Csillagszeg a tánc házak kiválasztásánál is elkülönülnek. De külön tánc háza van a serdülő gyerekeknek, a legényeknek és leányoknak, végül a házasoknak. Ezért él meg Széken több cigány-banda.”¹⁶

A széki kötetben részletes leírást olvashatunk a zenészfogadásról is.

„[Ferenczi Márton Zsuki] Kolozsvárra csak ritkán járt muzsikálni, akkor, ha az ott lakó széki legények hívták. Kávéházban, vendéglőben nem játszott. A bandáját, ha »megfogadják lakodalomba, kap 5-600 leit és egy kenyeret, ez a kikötés«. Körülbelül 30 mulatságra szokták megfogadni. 50 legény szerződött a táncba s kap ezért száz véka gabonát, (fele búza, fele málé) és minden legénytől húrpénzül 50 leit. Manapság (1940) a házasemberek a táncházban fejenként 1 pengőt fizetnek. [...] Széken és környékén Ferenczit tartják legjobb primásnak. Ő tudja a legtöbb magyar darabot, románt csak kevesebbet. Ezért inkább magyar helyekre jár. Falusi lakodalmakon külön megalkudja a fizetést, ezenkívül élelmiszert is kap.”¹⁷

Az 1940-es években a cigányzenészek mint szolgáltatók még fontos szerepet játszottak az erdélyi falusi közösségek életében. Lajthát foglalkoztatta a közösségek és az őket kiszolgáló zenészek kapcsolata, a jó zenész kategória, a falusiak ízlése és a zenészekkel szemben támasztott különböző elvárásaik, a zenészek és táncosok harmóniaérzéke, a táncosok egyes hangszerekkel, illetve általában a kísérettel kapcsolatos meglátásai.¹⁸ A kőrispataki kötet bevezetőjében a következőket írja:

„Így vagyunk a nagy- vagy kisbögővel. Ritmusbéli szerepe elsődlegesebb, mint az, hogy a harmónia basszusa. Különösen ha tánc alá játszik a banda, hagyja abba a harmónia alaphangjának meghúzását és elkezdi a basszust különböző ritmusokban ismételni; mintegy dobol, ritmusfigurát játszik, elszabadul a »dűvő« vagy »esztám« kíséret-formulától. Szinte önállósul és vagy megmarad ugyanazon a hangon, még akkor is, amikor a kíséret már más harmóniánál tart, vagy egyáltalában kevésbé törődik a harmóniával, mint a maga »figurái«-val. Hogy egy ilyen ritmikus figurában más hang szerepel, mint harmóniailag kellene, – nem bánt senkit. Nem zavarja ez sem a bandát, sem a hallgatóságot, sem a táncolókat.”¹⁹

Lajtha felfigyelt a falusi zene- és tánckultúra 20. századi akkulturációjára is. Kőrispataki gyűjtésének előszavában olvashatunk a táncos és zenei ízlés átalakulásáról, az újabb zenei divatokról, és az ezzel összefüggésben megváltozó tánckészletről.

„A mai fiatalság már csak az újabb csárdásokat kéri. Ezek között nem egy a műdal. Sajnálatosan vannak falvak, ahol csárdást sem igen táncolnak már. Valcert, foxtrott-okat kérnek, azt, amit rádióból hallottak. Mostanság idősebb cigány-muzsikusok között gyűjtve, nem egyszer halottam: »nem játszottam ezt a darabot már negyven éve...«”²⁰

A szépkenyerűszentmártoni gyűjtésben Lajtha a vegyes lakosságú magyar-román falu zenei és táncos együttélését, a két nemzetiség hagyományainak összefonódását, egymásra hatását vizsgálta. Ezzel egyfelől Bartók nyomán haladt, másfelől azonban napjaink modern interetnikus kutatásait előlegezi.²¹ Egy román sűrű csárdás dallamról, például megjegyzi:

„Ördögösfüzesen csak magyarok táncolnak e dallamra, Szépkenyerűszentmártonban csak románok. Ott magyarnak, itt románnak tudják és használják.”²²

A közös dallamok mellett, közös táncokról, közös táncalkalmakról is említést tesz. Leírja, hogy helyenként ugyanazok a zenészek szolgáltattak a magyar és a román táncalkalmakon, illetve, hogy a közös táncalkalmak során együtt táncoltak a magyarok és a románok.

Lajtha nemcsak témaválasztásában előzte meg korát, hanem kutatási módszereiben is. Különleges érdeme, hogy a tánczenét és a táncot a maga eredeti funkciójában igyekezett

megfigyelni, így részt vett multságokon, lakodalmakon.²³ Az ilyen vizsgálatok mellett úgymond kísérleteket folytatott egy-egy tudományos probléma megoldásához.

„Megpróbáltam lelkiismeretesen és alaposan utánanézni, hogy és kik használják a táncmelódiákat. Az egyik községben magyarnak tudták a dallamot. Először a cigányt faggattam, de azután az öregekkel ellenőriztettem, amit mondott. Végül táncoltattam is néhány párt a dallamra, sőt, ha hallottam, hogy a közelben táncmultság van, odamentem s »megrendeltem« a cigánynál a nótát úgy, hogy a táncosok nem is tudták, miért s mikor kezd a cigány ebbe a dallamba. Biharban is előfordult, ami Szolnok-Dobokában. Olyan közös multságon, amelyen felváltva is táncoltak magyarok, románok, az egyik községben csak a magyarok, a másik községben csak a románok táncoltak rá. Ördögösfüzesen egy közös multságon félreálltak, abba hagyták a táncot a románok, amikor azt huzattam, amit a néhány kilométerre fekvő szomszédos Szépkenyerűszentmártonban román táncnak ismertek, amire ott románok táncoltak. A használatban, ami az egyik községben magyar táncdallam, az a néhány kilométerrel odább fekvő faluban igen gyakran román. Nem tehettem egyebet, mint megjelöltem, hogy melyik dallamra mondják: a magyaroké, melyikre: a románoké, melyikre, hogy mind a kettőjüké. Az ilyen táncokra vonatkozólag csak sötétben tapogatok. Sok gyűjtés, megfigyelés kell, amíg a dallamok életéről valami bizonyossággal is lehetnének.»²⁴

A fentiek is tanúsítják, hogy Lajtha tánc témájú tanulmányai és népzenei írásai számtalan táncfolklorisztikai adalékkal és módszertani tanulsággal szolgálnak, napjaink modern tánc kutatásnak is nélkülözhetetlen forrásai. Volly István tanulmánya végén így hívja fel a tánc kutatók figyelmét Lajtha gyűjtéseire:

„Lajtha publikált és kéziratossá tett népi tánczene-gyűjtései a néptánc kutatóknak nélkülözhetetlenek. Gondolatokat, összefüggéseket tárnak fel olyan területen, amelynek ez az életében méltatlanul mellőzött művész és tudós nemzetközileg is a legalaposabb ismerője volt. Érdemes lenne Lajtha életművét a magyar tánc kutatóknak behatóan tanulmányozniuk.»²⁵

¹ Lajtha László tánc kutatói munkásságáról ld. Volly István: Lajtha László zenetudományos munkássága. Bibliográfiai összefoglalás. Magyar Zene 1967. 2. 65-70.; Volly István: Lajtha László tánczene és néptánc kutatásairól. Táncművészeti Értesítő 1970. 2. 39-45.; Berlász Melinda: Lajtha László. Budapest, 1984. 92-106.; Pesovár Ernő: Lajtha László a néptánc kutató. Vasi Szemle 43. évf. 2. sz. 1989. 238-239.; Pesovár Ernő: Lajtha László és a néptánc kutatás. Magyar Zene 1993. 1. 54-56.; Breuer János: Fejezetek Lajtha Lászlóról. Budapest, 1992. 71-73.

² Lajtha László: A magyar népzene tudomány technikai előfeltételei. In Berlász Melinda (szerk.): Lajtha László összegyűjtött írásai I. Budapest, 1992. 136. (Előadás 1949. jan. 26-án a Magyar Néprajzi Társaság ülésein.)

³ Vö. Tari Lujza: Lajtha László hangszeres népzene gyűjtései: 1911-1963. Magyar Zene 1992. 2. 141-190.

⁴ Népies játékok és táncok Magyarországon. Előadás a prágai I. Nemzetközi Népművészeti Kongresszuson 1928. Berlász Melinda (szerk.): Lajtha László összegyűjtött írásai I. Budapest, 1992. 169-172.

⁵ I. m. 170.

⁶ Lajtha László—Gönyey Sándor: Tánc. In Magyarság néprajza IV. 1937. 85-149.

⁷ Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncjai. Budapest, 1924.

⁸ Lajtha László—Gönyey Sándor: Tánc. In Magyarság néprajza IV. 1937. 127. Feltehetőleg ugrós-legényes táncokra utalnak. Vö. Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Budapest, 1995. 34-37.

⁹ A Népzenei Monográfiák sorozatban megjelent kötetek közül az első három egy-egy erdélyi falu zenei anyagát adja közre. Lajtha László: Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés. Budapest, 1954. (Népzenei Monográfiák I.); Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 1954. (Népzenei Monográfiák II.); Lajtha László: Körspataki gyűjtés. Budapest, 1955. (Népzenei Monográfiák III.)

¹⁰ Lajtha a tánc és a zene egy egységben történő komplex vizsgálatának egyik kezdeményezője. Részben ezt a szemléletet követi Martin György, amikor a tánc és zene viszonyát mint elemzési szempontot és osztályozási elvet érvényesíti. Ld. Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Budapest, 1995. 23-27.; Martin György—Pesovár Ernő: Tánc. In Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklór. Budapest, 1998. 542-547. Általában

a tánczene és a tánc kapcsolatához ld. Martin György: A néptánc és a népi tánczene kapcsolatai. Táncstudományi Tanulmányok 1965-1966. 143-195.

¹¹ Lajtha László: Kőrispataki gyűjtés. Budapest, 1955. 10.

¹² Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 1954. 355.

¹³ I. m. 6. Lajtha akkori ismeretei alapján még nem különítette el a *lassút* és a *négyest* (*magyart*). Részben Lajtha széki gyűjtéseinek hatására néhány év múlva Sümeghy Vera részletesen felgyűjti a helyi tánckészletet. Ld. Sümeghy Vera: Széki táncok. Éneklő Ifjúság III. 6. Budapest, 1943. 8-10. A széki táncokról és a széki tánc hagyomány felfedezéséről ld. Martin György: A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban. Ethnographia XCIII. 73-83.

¹⁴ Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 1954. 307.

¹⁵ Vö. Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 310, 355.; Lajtha László: Kőrispataki gyűjtés. Budapest, 428, 431-433.

¹⁶ Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 6. (A *Csillagszeg* feltehetően *Csipkeszeg* félrehallása.)

¹⁷ I. m. 9.

¹⁸ Vö. Lajtha László: Egy hamis zenekar. In Szabolcsi Bence—Bartha Dénes (szerk.): Zenetudományi Tanulmányok I. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. Budapest, 1953. 169-173.

¹⁹ Lajtha László: Kőrispataki gyűjtés. Budapest, 1955. 4.

²⁰ I. m. 9-10.

²¹ Lajtha maga is utal Bartók Béla ilyen tárgyú kutatásaira. Ld. Lajtha László: Szépkényerüszentmártoni gyűjtés. Budapest, 1954. 3.

²² I. m. 151. (68. dallam)

²³ Az 1940-es évek erdélyi gyűjtéseinek háttéréhez ld. Berlász Melinda: Lajtha László széki gyűjtése. In Sebő Ferenc (szerk.): Lajtha László: Széki gyűjtés. Budapest, 1985. (hanglemez-melléklet); Berlász Melinda: Dokumentumok az 1940—44-es erdélyi gyűjtések és hanglemezfelvételezések történetéhez. Magyar Zene 1992. 2. 115-137.; Pávai István: Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra. Magyar Zene 1992. 2. 138-140.

²⁴ Lajtha László: Szépkényerüszentmártoni gyűjtés. Budapest, 1954. 6.

²⁵ Volly István i. m. 45.